

ZNAČAJNIJE KARAKTERISTIKE MEĐUNARODNE EKONOMIJE I TRGOVINE KRAJEM 20. I PRVE DVIJE DECENIJE 21. VIJEKA (Pozivni referat)

Akademik prof. dr sc Mladen Bodiroža, email: akademikmladenbodiroza@gmail.com
Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Sažetak: U tekstu koji slijedi autor analizira ključna savremena ekonomska i trgovinska kretanja sa akcentom na posljednje decenije dvadesetog i prvu i drugu deceniju dvadeset i prvog vijeka, posebno zemalja Zapadne Evrope, Sjeverne Amerike (SAD i Kanada), Japana, kao i jednog broja zemalja Istočne Azije (Hong Kong, Indonezija, Južna Koreja, Malezija, Singapur, Tajvan i Tajland) i latinoameričkog regiona. Ekonomski i trgovinski razvoj ovih regiona i zemalja je u stalnom usponu, te su nacionalne ekonomije povezane putem raznih oblika i sadržaja svjetskih monetarnih, finansijskih i trgovinskih organizacija i ekonomskih integracija. U tom smislu sve je prisutnije uvjerenje da globalna, pa na izvjestan način i nova ekonomija (međunarodna ekonomija) zahtjeva kompleksniji pristup sa ciljem kako bi se razumjeli događaji, specifičnosti i prilike u sadašnjosti i nazirali tokovi budućih ekonomskih kretanja.

Ključne riječi: ekonomija, globalizacija, biznis, investicije, ekonomski i trgovinski savezi, region, kapital, ekonomska kriza

THE REMARKS OF INTERNATIONAL ECONOMY AND TRADE AT THE END OF THE 20-th AND FIRST TWO DECADES OF 21-st CENTURY (Keynote paper)

Abstract: In this article author analyses general world economic and trade movements at the end of the 20-th and first two decades of 21-st century, especially countries of the Western Europe, North America (USA, Canada), Japan, as well as many East Asia countries (Hong Kong, Indonesia, South Korea, Malaysia, Singapore, Taiwan and Thailand) and latin-american region. We see that terms such as globalisation, integration and megaintegration have become commonly used as an accelerated performance with a tendency of increasing and deepening ties among national economies. It is more and more present that global, new international economy more complex approach towards new analysis, and all with the goal to understand events, specific, and happenings in the present and see the future of the economic developments.

Keywords: economy, globalisation, business, investment, economic and trade union, region, capital, economic crisis

UVOD

U okviru naslovljene teme predmet naše analize je pokušaj objašnjenja novih kretanja elemenata i pojava u međunarodnoj ekonomiji i trgovini.

Prethodno će se ukratko, više u smislu pojmovnog i istorijskog prilaza, dati neka od tradicionalnih obilježja koja su još uvijek relevantna. Zatim slijedi analiza savremenih tokova u međunarodnim ekonomskim odnosima, kao i pravac njihovog kretanja u narednom periodu. To će se odnositi, prije svega na pitanja: Rast i obim svjetske trgovine uopšte i po pojedinim

zemljama i regionima, Obim svjetske trgovine roba i usluga, Globalni trgovinski prikaz krajem 20. i prve dvije decenije 21. vijeka, te Globalna integracija, trgovina i investicija u međunarodnoj trgovini te mjesto i uloga međunarodnih, monetarnih, finansijskih i trgovinskih organizacija, zatim regionalni ekonomsko-trgovinski savezi i sporazumi i uopšte značaj, mjesto i uloga međunarodnih investicija.

Izvoz kao značajan faktor za pojedine zemlje i regione, posebno u Istočnoj Aziji i Latinskoj Americi, te dezintegracija bivših socijalističkih zemalja, istovremeno njihova integracija u svjetski ekonomski i trgovinski sistem i dr.

Ključna obilježja savremenih međunarodnih ekonomskih i trgovinski odnosa

Posmatrajući ukupna svjetska ekonomska i trgovinska kretanja i njihov razvoj od završetka Drugog svjetskog rata i faze obnove i rekonstrukcije, a zatim ubrzani razvoj do 2001. godine, posebno zemalja Zapadne Evrope, Sjeverne Amerike (SAD i Kanada), Japana, kao i jednog broja zemalja Istočne Azije (Hong Kong, Indonezija, Južna Koreja, Malezija, Singapur, Tajvan i Tajland) i latinsko-američkog regiona uočavamo da je ekonomski i trgovinski razvoj ovih zemalja u stalnom usponu.

Međutim, u posljednje tri decenije 20. i prvoj i drugoj deceniji 21. vijeka dolazilo je i do više ekonomskih kriza, zastoja i pada u privrednom razvoju svijeta (posebno u pojedinim regionima), kao što su: naftna kriza sedamdesetih godina, precjenjenost američkog dolara sredinom osamdesetih, početak dužničke krize u 1982. godini, špekulacije protiv evropskog monetarnog sistema u 1992. godini i ekonomska kriza iz 1997. godine koja je pogodila Istočnu Aziju, koja je počela na Tajlandu, a nakon toga je zahvatila Indoneziju, Maleziju, Filipine, Južnu Koreju i druge zemlje regiona, zatim 2007. godine svijet je zahvatila Velika finansijska kriza. Ova i druga kretanja u međunarodnoj ekonomiji i trgovini u svjetskoj privredi podstakla su brojne promjene usmjerene ka globalnom ekonomskom i trgovinskom oporavku i finansijskoj stabilnosti.

Svaki od ovih događaja je, ujedno, nedvosmislen podsjetnik na činjenice po kojima su nacionalne ekonomije povezane putem veoma razgranate mreže ekonomskih, trgovinskih i finansijskih odnosa.

Ili, ako pak posmatramo ukupni rast svjetske trgovine od 1945. godine, to jest od završetka Drugog svjetskog rata, očito je da je svjetska (tj, međunarodna) trgovina bilježila neuporedivo brži rast u odnosu na ukupan svjetski output, kao ekvivalent za iskazivanje (rasta) svjetskog dohotka. Naime, dohodak je rastao šest puta u drugoj polovini 20. vijeka uz napomenau da se taj trend istina sa neznatnim trendom u prvoj i drugoj deceniji 21. vijeka manifestovao u neznatno usporenom padu radi posljedica Velike svjetske finansijsko-ekonomske krize iz 2007. odnosno 2008. godine, dok je svjetska (međunarodna) trgovina u ovom periodu iskazivala dvostruko veći porast, sa tendencijom daljeg porasta.

U tom smislu, jedna od posebnih karakteristika kada su u pitanju značaj i uloga međunarodne trgovine u nacionalnim ekonomijama je upravo u njenom izvozu + uvozu koji se dijeli sa bruto nacionalnim proizvodom.¹⁷

Uvoz + izvoz/ BNP

¹⁷ BNP je tržišna vrijednost roba i usluga proizvedenih u tekućoj godini unutar zemlje. S tim u vezi uvoz i izvoz nisu jedini kriterijumi po kojima bi se mogao donositi relevantan zaključak o visini BNP, odnosno važnosti međunarodne ekonomije usljed toga što su integrisane međunarodne ekonomije kretanjem roba i kapitala više povezane preko roba i usluga.

Povećanje rasta tražnje u jednom broju zemalja Zapadne Evrope je u kontrastu sa slabljenjem globalne privrede u 1998. godini. Ovo je istovremeno, uslovalo ekspanziju uvoza u tom periodu, koji je prvi put od 1992. godine nadmašio regionalnu stopu rasta izvoza. Ovim je uvoz u valutnim terminima povećan na pet posto i bio je skoro približan ekspanziji zabilježenoj u Sjevernoj i Latinskoj Americi u posljednjoj deceniji 20. vijeka. Naime, učešće Zapadne Evrope u svjetskoj trgovini oporavilo se nakon znatnog pada između 1990. i 1997. godine. Zatim je u ovom vremenu uvoz komercijalnih usluga povećan za četiri posto u 1998. godini, a komercijalni izvoz za tri posto. Ono što se posebno treba naglasiti da zemlje regiona Jugoistočne Azije u posljednjoj deceniji 20. i prve dvije decenije 21. vijeka ostvaruju dinamičan ekonomski rast sa prosjekom pet posto porasta DBC i taj trend ubrzane ekonomske ekspanzije i dalje se nastavlja.

Što se pak tiče odnosa između trgovine i outputa u privredama zemalja u tranziciji u tekućim godinama, bila je ista karakteristika kao između drugih regiona. Osim toga, usporavanje ukupne ekonomske aktivnosti, uključujući i smanjenje regionalnog outputa u tekućim godinama bilo je isto tako ukomponovano sa stopama rasta, izvoza i uvoza iznad globalnog svjetskog prosjeka. Međutim, bitno je istaći činjenicu po kojoj se trgovinski uvoz širio znatno brže u odnosu na svjetsku trgovinu koja je bila više bazirana prema realnoj nominalnoj dolarskoj vrijednosti.

Zatim, snažan razvoj ekonomije i privrede SAD stimulisao je unutar Sjevernoameričkog udruženja slobodne trgovine NAFTA, trgovinu i podržavao izvoz i output u drugim regionima. Tako je trgovinski uvoz zemalja članica NAFTA (SAD, Kanada i Meksiko) imao porast za 10.5 posto u 1997. godini, što je, ujedno, bio i najveći rast od svih ostalih regiona u svijetu.

Ove naše konstatacije jasno ilustruje sljedeća tabela, uz napomenu da se skoro identičan trend u ekonomiji i trgovini nastavlja u prvoj i drugoj deceniji 21. vijeka.

Tabela 1: Rast obima svjetske trgovine po izabranim regionima 1990-2000. godine

IZVOZ				REGION	UVOZ			
Prosjek 1990-95.	1996.	1997.	1998.		Prosjek 1990-95.	1996.	1997.	1998.
6,0	5,5	10,5	3,5	Svijet	6,5	6,0	9,5	4,0
7,0	6,0	11,0	3,0	Sjeverna Amerika ¹⁸	7,0	5,5	13,0	10,5
8,0	11,0	11,0	6,5	Latinska Amerika	12,0	8,5	22,0	9,5
5,5	5,5	9,5	5,0	Evropska unija	4,5	5,0	7,0	7,5
5,0	6,5	12,5	10,0	Ekonomije u tranziciji	2,5	16,0	17,0	10,0
7,5	5,0	13,0	1,0	Azija	10,5	6,0	6,0	-8,5
1,5	1,0	12,0	- 1,5	Japan	8,0	11,0	11,0	6,5
11,5	7,5	11,5	2,0	6 istočnoazijskih zemalja ¹⁹	6,5	5,5	1,5	-5,5

MMF, procjene Međunarodne finansijske statistike i Sekretarijata WTO

Kao što se vidi uspostavljanje rasta svjetske trgovine, odnosno outputa nije bilo prekinuto ni krajem 1998. godine. Isto tako mnoge zapadnoevropske zemlje u ovom periodu registruju slabljenje svojih ekonomskih performansi, dok je u isto vrijeme, privreda SAD

¹⁸ Kanada i SAD

¹⁹ Kina, Hong Kong, Maelzija, Koreja Singapur i Tajland

počela da iskazuje pozitivne rezultate. Ovaj trend ekonomskog razvoja nastavljen je do kraja prve decenije 21. vijeka, tačnije do izbijanja velike finansijske krize 2008. godine.

Na bazi usporenog rasta autputa ustanovili smo da se svjetska trgovinska ekspanzija značajnije razlikovala od 3,5 posto iz 1998. godine u odnosu na prethodnih šest godina.

Kretanje radne snage, kapitala i usluga preko državnih granica

U odnosu na intenziviranu izvoznu i uzvaznu komponentu, tj. kretanje preko državnih granica radne snage, kapitala i usluga, faktor je opšte pokretljivosti i istovremeno indikator i osnovna karakteristika ekonomskih integracija. Naime, činjenica je da nacionalne ekonomije svakim danom postaju sve više međuzavisne, a rad i kapital se neuporedivo lakše kreću preko državnih odnosno međunarodnih granica u odnosu na raniji period. Ovu našu tvrdnju dokazujemo primjerom po kome je 1890. godine približno 14,5 odsto stanovništva SAD bilo rođeno u inostranstvu, dok je taj procenat u devedesetim godinama prošlog vijeka smanjen na 8 odsto.

Osim toga, na početku 20. vijeka mnoge države su imale otvorena vrata za imigracionu politiku i pasošku kontrolu, te imigracione vize, dok su radne dozvole bile zanemarljive s obzirom na njihov neznatan broj. Međutim, tokom dvadesetih godina prošlog vijeka jedan broj zemalja ograničio je imigraciju, tako da su i SAD posebnim zakonom imigraciju svele na najmanju moguću mjeru, što je uzrokovalo posljedicom opadanja mobilnosti rada. Restrikcije o radnoj snazi trajale su do 1960. godine, kada su uslijedile promjene imigracionih zakona, koje su ponovo stimulisale strane državljane da imigriraju, posebno u SAD, zatim razvijene zemlje Zapadne Evrope i u Australiju, ali brojčano mnogo manje u odnosu na prethodni period.

Što se pak tiče kretanja kapitala, mjerenje je neuporedivo teže, u odnosu na rad, jer postoji više načina mjerenja tokova kapitala. No, kad FDI²⁰ predstavlja prekogranični tok kapitala radi kupovine zemlje i biznisa, to je dugoročni ulog i manje predstavlja izdatak iz zemlje na kratkoročne svrhe. Osim toga, mi vršimo usporedbu današnjih trendova mobilnosti kapitala sa onima koji su bili aktuelni vijek ranije i, pri tim poređenjima, obavezni smo imati u vidu dva sljedeća aspekta: prvo, činjenicu od kada postoji posebno svjetsko tržište kapitala, u tom smislu, investicione stope (investicije/BNP) u konkretnoj, datoj zemlji ne bi trebalo da se dovode u korelaciju sa stopama štednje. Ovo, ujedno, znači da će kapital teći u zemlji nudeći pri tome najviše stope vraćanja (to jest osiguravajući rizik), dok, na drugoj strani, istovremeno, postoji obilje kapitala u zemljama visokog prihoda i relativna oskudica u zemljama u razvoju, te je realno očekivati prilagođavanje visokom riziku za vraćanje u zemlje u razvoju.

Istina je, međutim, da je nivo investiranja u jednoj zemlji u visokoj korelaciji sa nivoom štednje, odnosno da, zemlje sa niskim nivoom štednje imaju istovremeno i niske investicione nivoe i obratno. Prema tome nacionalne stope štednje su daleko značajnija odrednica za državne investicije u odnosu na svjetsko tržište kapitala. Zatim, tokovi kapitala na kraju 19. vijeka takođe su povećani kroz enormnu potražnju kapitala, posebno iz dva regiona, i to iz Evrope (posebno zapadnih zemalja), a prije svih, Velike Britanije i drugog, regiona Sjeverne Amerike (SAD), gdje je bila u toku industrijska revolucija. U isto vrijeme razvoj finansijskih tržišnih institucija, kao npr. mjenice i robne razmjene uopšte doprinjele su rastu tržišta kapitala i tokova kapitala. Dalje, krajem 19. i početkom 20. vijeka Velika Britanija je bila najveći snabdjevač kapitala u svijetu, jer je godišnje snabdijevala svjetsko tržište kapitala sa 5 do 10

²⁰ Strane direktne investicije (FDI) su kupovina imovine ili biznisa od strane inostrane kompanije ili pojedinca. To može biti spoljno (građani ili biznismeni u domaćoj zemlji kupuju vrijednost u stranoj zemlji) ili unutrašnje ulaganje (stranci kupuju vrijednost u domaćoj zemlji) i sl.

postu svog BNP. Većina zemalja sa velikim obimom i tokovima stranih investicija (sve vrste) rijetko daju više od 2-3 posto (neto) svog BNP svjetskom tržištu kapitala. Osim toga, mobilnost rada i trgovinskih tokova i mobilnost kapitala je isto tako bila reducirana usljed dva svjetska rata i Velike ekonomske krize 1929. do 1932. godine.

Četiri su glavna obilježja (kretanja) tokova kapitala na kraju 20. i prvim decenijama 21. vijeka.

Prvo, po kome je neuporedivo više finansijskih instrumenata na raspolaganju u odnosu na stanje koje je bilo karakteristično za 19. vijek, a većina ovih, posebno finansijskih instrumenata, su kompleksniji a i specijalizovaniji. Ustvari, oni su rezultat konstantnih finansijskih inovacija i novih zahtjeva, te sve više su u funkciji otvorene i globalne²¹ ekonomije.

Drugo obilježje, u odnosu na prvo je što su ukupni tokovi kapitala u sadašnjoj fazi, vjerovatno, manji (u odnosu na stvarnu moguću mjeru više privreda). Tako, prema podacima Banke za međunarodne zajmove (BIS) u Ženevi, dnevne strane mjenjačke transakcije u 1995. godini su iznosile 1,2 triliona dolara, dok su u 1973. godine bile samo 5 milijardi dolara. Dodato inostrane mjenjačke transakcije koje se obavljaju preko granične prodaje i kupovine zaliha i mjenica od zajedničkih fondova, penzionih fondova, individualnih investitora su porasle do enormnih iznosa.

Zatim, povećanje finansijskih transakcija uključujući tu i zamjene novca su tekući faktor i odnosi se na fiksirane standarde kurseva valuta koji su važili sve do šezdesetih godina 20. vijeka.

Četvrta osnovna karakteristika odnosi se na strane finansijske transakcije koje su u značajnoj mjeri smanjene. S tim u vezi ekonomski eksperti se najčešće pozivaju na cijene koje se formiraju po osnovama raspoloživih tržišnih informacija, pregovaračkih i isforsiranih arnažmana (ako je potrebno), kao i transakcionih cijena. U svakom slučaju, one su važan, ako ne i najvažniji dio svake poslovne cijene bez obzira da li su čista domaća ili su uključena u sastav neke transnacionalne ili multinacionalne kompanije po bilo kom osnovu na strana tržišta.

Suština pojmovnog određenja "nove ekonomije"

Ne baš precizan odgovor šta se to podrazumijeva pod pojmovnom odrednicom "nova ekonomija" (new economy) je da je to izraz kojim se ustvari opisuje nova ekonomska stvarnost nastala kao rezultat sljedećih procesa: 1. informatizacije, 2. privatizacije, 3. deregulacije i 4. globalizacije. Razumije se da se svi ti procesi nisu odvijali istovremeno i jednakim intenzitetom, a mnogi postoje (npr. privatizacija) otkako postoji kapitalistički način privređivanja, neki su se pojavili kao potreba konkretno-istorijskog prilagođavanja tog načina privređivanja (npr. deregulacija), dok su neki sasvim novijeg porijekla (npr. informatizacija i globalizacija). Tim slijedom dovedeni smo pred zadaću da damo odgovor na ostala tri procesa, posebno drugi i treći jer oni čine okosnicu ekonomskih reformi u tranzicijskim zemljama.

²¹ Globalizacija je fenomen koji stepen globalne interakcije povećava do takvog nivoa na kome primarni efekti i posljedice dovode do bezbrojnih promjena. Osim toga globalizacija je prouzrokovana od strane tri osnovna faktora: tehnološke, političke i ekonomske globalizacije. Ova tri osnovna pokretača dovela su do pokretanja procesa globalizacije u kome se smanjuje uticaj geografske razdaljine na uspostavljanje i održavanje prekogranične razmjene, kao i uspostavljanje ekonomske, političkih, društveno-kulturnih odnosa uprkos velikim geografskim razdaljinama. Ljudi postaju svjesni ovih činjenica, stvaraju se mreže odnosa i međuzavisnosti širom svijeta.

Globalizacija nije isključivo negativna pojava. Ona istovremeno povezuje ljude i doprinosi razvoju novih sistema globalnog upravljanja i razvoju globalnog civilnog društva.

U svakom slučaju, nova i stara ekonomija, kada se zasniva na privatnoj svojini i profitu kao najvažnijem motivacionom činiocu ima ključni problem kako da se dođe do efikasnosti uložениh faktora (rada i kapitala, prije svega), a ona bitno zavisi od konkurencije, tehnologije, državnih jera, kao i mnogih drugih, lokalnih i globalnih okolnosti.²² Za razliku od stare ekonomije, gdje je okvir konkurencije bio uglavnom limitiran granicama nacionalnog tržišta, no kada je riječ o novoj, savremenoj ekonomiji manifestuje se sve izraženiji pritisak na efikasnost koji dolazi iz svjetskog tržišnog okruženja. Takođe za razliku od stare ekonomije koja je osnovne izvore konkurentnosti nalazila u jeftinoj radnoj snazi i tehnologiji mehanizacije, a tek mnogo kasnije i automatizacije savremena nova ekonomije sa zasniva na visko sofisticiranoj tehnologiji, znanju i inovacijama, novim (globalnim) povezivanjem (umrežavanjem) i strateškim udruživanjem (strateške alijanse) gigantskih kapitalističkih preduzeća, džinovskih multinacionalnih (odnosno TNK) kompanija. Kada je riječ o intelektualnom kapitalu potrebno je ukazati na još neke bitne odrednice te nove analitičke kategorije, posebno kada je u pitanju kontekst savremeno-nove ekonomije.

Osim toga, intelektualni činilac u stvari predstavlja ukupnost svih vrsta znanja, ali i svih drugih svojstava zaposlenih kao što su: vještine, iskustvo, samopouzdanje, odgovornost, lojalnost, motivisanost itd. Zatim, što se tiče znanja, potrebno je razlikovati dva pojavnog oblika znanja: eksplicitno (prerađene i sačuvane informacije, podaci, procedure, software, politike, planovi itd) i tacit (nijemo, prećutno znanje, odnosno ukupno iskustvo).

Znači to je metodološki značajno posebno naglasiti, tačnije razlikovati zbog razumijevanja, takođe nove pojave, tzv. menadžmenta znanja kojem se u konceptu savremene ekonomije daje posebno veliki značaj. U stvari sve veći i veći, a u mjeri u kojoj se srazmjerno uvećava udio intelektualnog kapitala u ukupnom kapitalu.

Ovdje nam se sa razlogom postavlja nezaobilazno pitanje šta oni koji ne pristaju na globalni kapitalizam (antiglobalisti) mogu učiniti da odbrane svoje drugačije prisustvo u svijetu nacija koje su pristalice fenomena globalizacije u svjetskoj privredi i međunarodnoj trgovini. Na tako naslovljeno pitanje, ni nauka ni tehnologija, ni istorija ne mogu dati ubjedljiv odgovor, a do tada globalizacija snažno potpomognuta tehnologizacijom, donosiće takvu integraciju svijeta koja će razumljivo, prije svega odgovorati najviše potrebama i interesima onih koji je sprovode. Svi ostali, protivnici globalizaciji, gotovo da i nemaju izbora jer izolacija je neuporedivo lošije rješenje od fenomena globalizacije.

Regionalne ekonomske (i trgovinske) integracije

Posljednjih decenija 20. i u prvim decenijama 21. vijeka međunarodna ekonomija, kao što smo prethodno konstatovali postaje sve više integrisana, posebno u tri regiona i to zapadnoevropski, sjevernoamerički i istočnoazijski. Veći broj ekonomskih barijera koje su dijelile njihove zemlje krenule su u pravcu širenja tj. formiranja ekonomskih pa i političkih unija. Uz napomenu da ovaj proces doživljava svoju renesansu nakon završetka Drugog svjetskog rata i to, prije svega, u Evropi, a kasnije kao što ćemo vidjeti i u drugim posebno razvijenim regionima svijeta. Da podsjetimo da su razvijene zemlje još 25. marta 1957. godine Rimski ugovorom osnovala Evropsku ekonomsku zajednicu (EEZ), koja je kasnije iza sedamdesetih godina 20. vijeka preimenovana u Evropsku zajednicu.

Zatim, nakon više od tri decenije u Maastrichtu u Holandiji, 1991. godine usvojen je novi ugovor, koji je nakon ratifikacije oktobra 1993. godine od članica Evropske zajednice (njih 12) stvorio čvrstu osnovu za prerastanje Evropske zajednice u Evropsku uniju, stupio je na snagu

²² www.nsm.org.yu

1994. godine. Broj zemalja članica početkom 2001. godine porastao je na 15 ekonomski najrazvijenijih zemalja Evrope: Belgija, Holandija, Luksemburg, Italija, Francuska, Njemačka, Velika Britanija, Irska, Danska Grčka, Španija, Portugal, Austrija, Finska i Švedska.

Peto i najveće proširenje EU izvršeno je 1. maja 2004. godine za 10 novih članica, to su: Poljska, Kipar, Slovenija, Malta, Češka, Slovačka, Litvanija, Litvija, Estonija i Mađarska. Šestim proširenjem EU 1. januara 2007. godine Rumunija i Bugarska su postale punopravne članice EU, a posljednjim, osmim, proširenjem EU je primila Hrvatsku za svoju 28. članicu.

Druga, a ujedno najveća ekonomska integracija stvorena je sa implementacijom Sjeverno-američkog udruženja slobodne trgovine NAFTA u 1994. godini, kojom su SAD Kanada i Meksiko trasirale put prema zoni slobodne trgovine. Zatim, najveće zemlje pacifičkog basena, uključujući Kinu, Japan i SAD, te sjevernoazijske zemlje, regiona jugoistočne Azije, usvojile su sporazum prema kojem region Pacifika treba da postane poseban region slobodne trgovine do 2020. godine.

U ovom angažovanju naročito su aktivne SAD koje su pored ostalih aktivnosti u prvoj polovini (maj) 2001. godine bile inicijatori održano sjevernoameričkog tzv. Samita u Kvebeku (Kanada) na kome su učestvovalе sve države sjeverne, srednje, i južne Amerike, njih 34 sem Kube, sa namjerom da se na američkom kontinentu formira zona slobodne trgovine.

Pored istaknutih regionalnih ekonomskih i trgovinskih integracije postoje skoro identične integracije formiranja u latinsko-američkom regionu, Africi i Aziji. Međutim, ono što je posebno karakteristično i značajno da su u posljednje vrijeme zemlje sa vrlo različitim pravnim sistemima, proizvodnim standardima, dohodovnim nivoima, razlikama u njihovom ekonomskim, društvenim i političkim sistemima i sl. pronalaze svoj višestruk ekonomski, trgovinski, pa i politički interes za pristup jednoj od prethodnih integracionih organizacija, sa uvjerenjem da je to način i put njihovog uključivanja u savremene međunarodne ekonomske i trgovinske tokove.

Uspostavljanje jedinstvenog sistema međunarodne trgovinske razmjene

Tokom i na kraju Drugog svjetskog rata istovremeno pojavljuju dva koncepta koji su sadržavali planove za normalizaciju odnosa u međunarodnoj trgovini (ispred Amerike se pojavljuje Vajtov plan aprila 1943, a ispred Engleske Kejnsov plan, iste godine). Naravno, planovi su bili dosta različiti, rekao bih i opravdano, jer su dolazili iz različitih stanja i refleksija u privredama tih zemalja. Ovu tezu potkrepljuje i činjenica da su u to vrijeme Amerikanci držali svijet u šaci, a Englezi su se zbog rata od najvećih povjerilaca pretvorili u najveće dužnike.

U toku i nakon završetka Drugog svjetskog rata od inicijative dolazi do realizacije i uspostavljanja jedinstvenog sistema međunarodne spoljnotrgovinske razmjene, pronalaskom i prihvatanjem kompromisnog rješenja, umjesto WTO (međunarodne trgovinske organizacije) formiran je GATT. To je u stvari bio dobrovoljni sporazum koji je osiguravao kodeks pravila za upravljanje svjetskom trgovinom te forum za odluke o najznačajnijim pitanjima regulisanja međunarodne trgovine, posebno o smanjenju trgovinskih barijera putem međunarodnih pregovora. Dogovor je bio baziran na slobodnom tržištu, fer konkurenciji, slobodnoj trgovini i specifičnostima po komparativnim prednostima.

Ugovorne strane GATT-a prihvatile su glavne dva principa:

- Trgovinska liberalizacija pomoću smanjenja carina i generalna eliminacija kvantitativnih ograničenja i necarinskih barijera u svjetskoj trgovini.

- Nediskriminacija u trgovini, posebno najviše zaštićenih zemalja sa velikim odstupanjem i maksimalnom fleksibilnošću.

GATT je od osnivanja, u toku cijelog perioda svog djelovanja (pet decenija) ostao vjeran svojim ciljevima i djelovao je u interesu najrazvijenijih zemalja svijeta. Na drugoj strani kasnije EZ je kreirala privilegovanu grupu država koje pomažu kontrolisanju proseca odluka donesenih u GATT-u odnosno kasnije WTO. To je ujedno jedan od razloga što je GATT kao privremeni sporazum o carinama i trgovini prerastao u Svjetsku trgovinsku organizaciju.

Pojavom WTO na svjetskoj ekonomskoj sceni praktično je uspostavljen jedan globalni svjetski sistem, pravila koja su usmjerena na stvaranje institucionalnih uslova za otvorenu, fer i reguarnu konkurenciju na svjetskom tržištu.²³ Za razliku od GATT-a, nova organizacija predstavlja stalnu međunarodnu instituciju sa izgrađenim sopstvenim mehanizmom. Učešće WTO-a na bazi članstva, podrazumijeva potpuno i permanentno sprovođenje svih pravila koja regulišu mnogo šire područje međunarodne ekonomije od robne razmjene ili carina, a mogući nesporazumi se rješavaju po određenoj proceduri i postupku koji važi za sve punopravne članove.

Imajući u vidu pomenuta globalna kretanja u svjetskoj privredi i trgovini može se zaključiti da postojeći sistem ekonomskih odnosa u svijetu ne obezbjeđuje uslove siromašnim i nerazvijenim zemljama da povećaju svoje učešće u svjetskom društvenom proizvodni smanje jaz u privrednom razvoju između njih i razvijenih zemalja. Jer ukoliko u nadalje u sistemu međunarodnih ekonomskih odnosa zemlje u razvoju budu proizvodile ono što im sistemski dopunski omogućuje, ove zemlje imaju male izgleda da u bliskoj budućnosti izađu iz "začaranog kruga" siromaštva. Zbog toga se i postavlja pitanje opravdanosti vjerovanja u pravičnost tzv. svjetskog "ekonomskog" poretka.

U velikom dijelu svijeta posljednjih godina razvoj je usporen, siromaštvo raste, čovjekova okolina se uništava, propadaju nacionalne kulture i osjećaj kulturnog identiteta. Globalizacija je dokaz da promjena ne mora sa sobom donijeti napredak.

Strane direktne investicije (SDI) kao ključni faktor globalne ekonomije, EU i zemalja u tranziciji

Mada je naslovljeno pitanje usredsređeno na analizu uloge i značaja koju imaju strane direktne investicije u globanom regionalnom razvoju EU i zemalja u tranziciji, u samom pristupu stavlja nas pred zadaću da prethodno učinimo osvrt na ulogu koju strane direktne investicije imaju u smislu dinamičnog faktora svjetske privrede koje u skoro odlučujućoj mjeri uslovljavaju, odnosno trasiraju ekonomski rast u globalnoj (svjetskoj) ekonomiji.

Od posebnog značaja je naglasiti da se u ovom radu, obzirom na raspoloživ prostor i mjesto koje nam je na raspolaganju, nismo u mogućnosti da detaljnije analiziramo najznačajnije determinante koje se odnose na kretanje investicija. U tom smislu ukazujemo na ključne faktore koji jednu zemlju koja angažuje strane direktne investicije, kao zemlju domaćina, dovode u veoma povoljnu poziciju za angažovanje investiranja. Međutim, s obzirom da priliv stranih direktnih investicija u dotičnu zemlju može rezultirati i pozitivnim, ali i negativnim efektima, to je sasvim razumljivo što ta zemlja nastoji da kreira što svrsishodniju investicionu politiku i da istu usmjeri ka postizanju što pozitivnijih efekata, a istovremeno da

²³ Pravo pitanje se zapravo odnosi na to u kojoj mjeri je slobodna trgovina fer, moralna i pravična, a ne kakve koristi ona donosi. I bogate i siromašne zemlje priznaju da postoji korist od slobodne trgovine koja se ogleda u mogućnosti sticanja većeg udjela globalnom izvoznom tržištu. Dokazi kojise odnose na cijenu i korist od slobodne trgovine mješoviti su i kombinovani, zbog toga što se globalizacija odnosi na najrazličitije pojave čiji je ishod moguće tumačiti na različite načine. Mada su, dakle mnoga pitanja ostala nerješena, potpuno je jasno da se globalizacija nikako ne svoi na stanje u kojem svi pobjeđuju.

minimizira njen negativan odnos i uticaj. Osim toga jedan od ključnih instrumenata u procesu reformi zemalja Jugoistočne Evrope jesu strane direktne investicije (SDI). Priliv stranih direktnih investicija, njihova dinamika i struktura zavisili su od toga u kojoj mjeri su zemlje Jugoistočne Evrope uspjele da sprovedu reforme orijentisane ka tržišnoj privredi, restrukturiranju i privatizaciji preduzeća, postizanju makroekonomske stabilnosti i pozitivnih trendova stopa rasta.

SDI su razvojna šansa zemalja u tranziciji i najbolji put ka dugoročnm povećanju proizvodnje. One mogu pokrenuti proizvodnju, te povećati zaposlenost i životni standard stanovništva. SDI privlače novu i naprednu tehnologiju, know-how, te pružaju mogućnost pristupa mreži međunarodne proizvodnje i trgovine. Takođe SDI su najbolji izvor za finansiranje platnobilansnog deficita, s obzirom na to da ne stvaraju obaveze prema inostranstvu. ovo je i razlog zbog kojeg tranzicione ekonomije, koje sve imaju platnobilanski deficit, stalno poboljšavaju uslove za privlačenje SDI.

To smo u prilici da samo iniciramo osnovna obilježja stranih direktnih investicija i da citiramo da se pod stranim direktnim investicijama (SDI) podrazumijevaju investicije koje se tretiraju kao dugoročni angažman i imaju svojstvo i obilježje trajnog interesa kao i kontrolu investitora nad svojom kompanijom tj. zemlji, koja se razlikuje od domicilne zemlje investitora povezano u preduzeće ili afilijacija matične kompanije. Prema tome SDI znači da investitor ima značajan nivo uticaja na menadžment preduzeća u drugoj zemlji. Isto tako ovakva investicija podrazumijeva kako inicijalne transakcije između matične kompanije i uslovno rečeno ćerke, preduzeća tako i sve kasnije transakcije između ova dva entiteta i svih ostalih afilijacija u korporativnoj mreži.²⁴

Na bazi sadržaja prethodnog teksta mogu se izvući ne baš precizne konstatacije:

Prvo, da je povećan interes za međunarodnu ekonomiju sve intenzivnij, bez obzira da li je riječ o privredno najrazvijenijim zemljama svijeta, srednje razvijenim, privredama u tranziciji, zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama.

Drugo, da se svjetska ekonomija i privreda još uvijek nije oporavila od globalne i regionalnih kriza iz druge polovine 90-tih godina, kao što je azijska kriza iz 1997. godine.

Nastalo je vrijeme stabilnog i dinamičkog ekonomskog, privrednog i trgovinskog razvoja u globalnim odnosima u svijetu i kada je postojalo uvjerenje da je globalni ekonomski razvoj stabilizovan 2007. godine Sjedinjene Amričke Države zahvata velika finansijska kriza u sektoru nekretnina i sledeće, 2008. godine proširuje se i zahvata cijeli svijet, a po razmjerama, posljedicama i dužini trajanja (u odnosu na sve ekonomske krize do tada) zauzela je prvo mjesto, uključujući veliku svjetsku krizu iz tridesetih godina prošlog vijeka. Uz napomenu da još uvijek nije obuzdana i pored svih nastojanja i 15 do sada održanih samita G-7 odnosno G-20²⁵ najrazvijenijih zemalja svijeta. Tim slijedom dovedeni smo pred zadaću da učinimo

²⁴ Izvor: UNCTAD, World Investment Report 2004, UN, New York and Geneva, 2004, p. 345.

²⁵ G-20 je neformalni forum koji okuplja ministre finansija i guvernera najvećih banaka 20 ekonomija: 19 (od 25) narazvijenijih nacionalnik ekonomija i Evropsku uniju kao posebnu cjelinu. Prvi sastanak G-20 je održan u Berlinu od 15.-16- decembra 1999. godine, na inicijativu kanadskog, američkog, i njemačkog ministra finansija - Paula Martina, Lawrencea Summersa i Caioa Koch - Wesera. To je bio odgovor na G-7, odnosno sedam vodećih industrijskih zemalja svijeta u jeku finansijske krize koja je tada izbila u Aziji. Već tada je postalo jasno da azijska kriza pogađa cijeli svijet i da svjetsku privredu ne vodi i ne može predstavljati samo sedam država. Cilj je bio proširiti klub prije svega Kinom, Indijom i Brazilom. No za pravi početak G-20 smatra se samit 14. i 15. novembra 2008. kada je svijet tresla globalna finansijska kriza i kada su čelnici 20 zemalja svijeta pojačani finansijskim organizacijama u Vašingtonu donijeli pravila kojima bi se trebala spriječiti nova globalna

pokušaj i naznačimo samo neke od uzroka koji su rezultirali nastanak, jer nismo u mogućnosti dati odgovor u ovom radu. Obzirom na kompleksnost pitanja, što pretpostavlja svestraniju analizu i istraživanje.

Ključni uzroci koji su rezultirali nastanak globalne finansijske krize i nastojanja da se ista obuzda

U datom vremenu kada tržišna vrijednost nekretnina postane višestruko manja od njene realne vrijednosti banke upadaju u zamku nelikvidnosti i tada se problem pojedinih finansijskih institucija transformiše u finansijsku krizu, te rezultira efektom koji sa sobom povlači i druge aktere finansijskog tržišta i prenosi krizu na druge dijelove svijeta. Za razliku od spekulanta koje interesuje da zarate u kratkom roku, veliki institucionalni investitori ulaze na tržište sa motivom da povećaju vrijednost akcijskog kapitala. Institucionalni investitori poput banaka, investicionih fondova, hedž fondova i drugih stalno su pod pritiskom od strane akcionara i upravnog odbora, da povećavaju vrijednost akcija. Kako bi ostvarili želje akcionara i upravnog odbora menadžment tim je prinuđen da pronalazi nove poslove i tržišta, jer su upravo tada marže najveće. To se upravo dogodilo u SAD kada su se razni institucionalni investitori dovijali na razne načine sa ciljem pronalaska novih poslova i kreiranja novih tržišta. Najčešće su to postizali pomoću raznih inovacija, uključujući primjenu inovacija na finansijskom tržištu kroz kreiranje novih finansijskih instrumenata. Tako se smanjuje uloga tradicionalnog bankarstva. Upravo su preko sintetičkih finansijskih instrumenata veliki institucionalni investitori čija osnovna djelatnost ne predstavlja plasiranje kredita stanovništvu i privredi, uvučeni u finansijsku krizu.

Znači da su uzroci koji su doveli do finansijske, a kasnije i ekonomske krize u SAD rezultirali prenošenje krize sa tržišta SAD na druge dijelove svijeta. Zatim, neposredni izazivači krize su razna regulatorna tijela i rejting agencije koji su svojim nesavjesnim radom stvorili uslove za nastanak i eskalaciju krize do neslučenih globalnih razmjera. Regulatorni i strukturni nedostaci globalnog finansijskog tržišta omogućili su transformaciju krize jedne zemlje u globalnu krizu zahvatajući u prvom talasu industrijski najrazvijenije zemlje svijeta, a kasnije u drugom talasu zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje svijeta. Ovim se načinom dotadašnja prednost finansijskih tržišta, njihov globalni karakter u uslovima krize pretvara u najveću slabost.

Posebno je značajno naglasiti da globalna finansijska kriza ukazuje na nepomirljive unutrašnje protivriječnosti jednog modela razvoja, a to je da je kapitalizam, posebno model koji se sa neoliberalnim reformama odrekao izgradnje društvene kohezije, osuđen na stalno poboljšavanje materijalnih uslova života građana jer je to jedini legitimni mehanizam koji mu stoji na raspolaganju.

Opštepoznato je da je to jedini mogući put u bolje za sljedeći period. Međutim, treba imati na umu da se svijet suočio sa opasnošću od privrednog kolapsa koji bi imao nesagledive socijalne posljedice, pa možda i doveo opstanak života na planeti, te je sudbonosno

finansijska kriza. osim o finansijskom sektoru G-20 raspravlja i o klimatskim promjenama, energetske politici, svjetskoj trgovini, koordinira politike tržišta rada, borbu protiv gladi... Samir G-20 održava se jednom godišnje. Države članice G-20 su 2008. godine bile: Argentina, Australija, Brazil, Kanada, Kina, Francuska, Njemačka, Indija, Indonezija, Italija, Japan, Meksiko, Rusija, Saudijska Arabija, Južnoafrička Republika, Južna Koreja, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD. 20. članica je Evropska unija, koju predstavlja predstavnik države koja u vrijeme sastanka predsjedava Vijećem i Evropska centralna banka. Uz države članice sastancima G-20 prisustvuju visoki dužnosnici organizacija kao što su: Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetska Banka. Zajedno 2008., države G-20 čine 90% svjetskog BDP-a, 80% svjetske trgovine i dvije trećine stanovništva svijeta.

najznačajnije i to je jasan znak da taj model nije do sada funkcionisao. Iz tako nastalog stanja velike državne intervencije bile su jedini način da se izbjegne potpuna katastrofa. Međutim, takav razvoj događaja stavlja se aktere pred brojne sumnje. Znači da je svijet došao u situaciju da posljedice neodgovornosti pojedinaca (u trci za basnoslovne profite) mora snositi čitavo društvo. Drugim riječima, dok su se profiti juče privatizovali, gubici se danas socijalizuju, iz čega proizilazi da saniranje posljedica takvog razvoja, bez provođenja strukturnih reformi, nakon čega će slijediti povratak na staro, a time se otvara mogućnost njihovog ponavljanja u budućnosti.

Stoga se sve češće mogu čuti radikalni glasovi kritike osnovnih pretpostavki na kojima počiva socio-ekonomsko rješenje sadašnjeg u ideološkom smislu ipak uglavnom uniformiranog društva. Zadržavanje faktički nacionaliziranog finansijskog sistema u državnom vlasništvu i nakon konsolidacije bio bi prvi korak u smjeru radikalne reforme. Mada je izvjesno da se to neće dogoditi, oko potrebe za reformom svjetskog finansijskog sistema jer je jednoglasna saglasnost oko koncenzusa na svim relevantnim adresama. U sadašnjem, rekli bismo savremenom svijetu uspjeh takvih nastojanja zavisi o njihovom uspješnom koordiniranju na globalnom, svjetskom nivou.

U tom smislu treba podsjetiti na samit G-20 u Pitsburgu koji najavljuje kraj perida neodgovornosti. Naime, zemlje članice obavezale su se da će nastaviti provođenje poticajnih mjera sve dok ne nastupi period trajnog oporavka. Istovremeno postignut je dogovor o institucionalnim reformama, kao i o provođenju prvih konkretnih mjera.

Naravno da uzimajući u obzir novu ulogu zemalja u razvoju u svjetskoj privredi, G-20 bi trebao postati glavni koordinator svjetske ekonomske politike. U prilog tome je i dogovorena reforma upravljačkog strukture MMF-a i Svjetske banke, a što je još značajnije osnovano je Finansijsko stabilizacijsko vijeće sa širokim nadzornim ovlaštenjima koji će uz MMF, Svjetsku banku i Svjetsku trgovinsku organizaciju-WTO postati četvrti stub globalne ekonomije.

Na kraju među najznačajnije činioce G-20 je što su na bazi tri predloga: SAD, Njemačke i Franske usvojili odluku i zaključak oko strožijeg vezanja visine bonusa uz rezultate poslovanja. To bi trebao biti tek prvi korak pri uspostavljanju transparentnijeg sistema u kojem bi mogućnosti za izbijanje novih globalnih ekonomsko-finansijskih kriza bilo nemoguće. Ovim načinom će se pojačati odgovornost svih relevantnih činilaca uz stav da tržišna ekonomija u svijetu nema alternativu.

Literatura

- [1] "World Investment Report 2013", UNCTAD
- [2] The fDI Report 2013 "Global greenfield investment trends", fDi Intelligence, Financial Times
- [3] "Doing business 2014-Understanding Regulations for Small and Medium Size Enterprises", Doing business, 2013.
- [4] Zbornik radova "Inostrani kapital kao faktor razvoja zemalja u tranziciji", Univerzitet u Kragujevcu, Ekonomski fakultet, 2009.
- [5] "Uloga inozemnih izravnih ulaganja i načini poticaja"- Serija članaka u nastajanju, Vlatka Bilas, Sanja Franc, Ekonomski fakultet Zagreb, 2006.
- [6] "Uticaj FDI-a na gospodarski rast europskih tranzicijskih zemalja"- Serija članaka u nastajanju, Željko Bogdan, Ekonomski fakultet Zagreb, 2009.
- [7] EKONOMIKA-Međunarodni časopis za ekonomsku teoriju i praksu i društvena pitanja, broj 2, Društvo ekonomista Niš, 2010.

- [8] Ekonomski pogledi-časopis za pitanja ekonomske teorije i prakse, br.2/12, Naučno istraživački centar Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Prištini sa privremenim sjedištem u Kosovskoj Mitrovici, 2012.
- [9] www.cbbih.ba
- [10] www.fipa.gov.ba
- [11] www.makroekonmija.org
- [12] www.unctad.org
- [13] www.ti-bih.org i drugi internet izvori

